

TA'LIM, HUQUQ, IQTISODIYOT VA SOG'LIQNI SAQLASH SOHALARIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH VA BANDLIGINI TA'MINLASH STRATEGIYALARI

Shakirova Yulduzxon Saydaliyevna

Dotsent

Mirzayeva Gulzoda Dilmurod qizi

Talaba

Farg'ona davlat texnika universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20308754>

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash kabi muhim sohalarda inson kapitalini rivojlantirishning strategik ahamiyatini tahlil qiladi. Unda mazkur sohalarda malakali kadrlar tayyorlash, ularning bandligini ta'minlash hamda mehnat bozorining zamonaviy talablariga moslashish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot inson kapitalining barqaror iqtisodiy o'sish va jamiyat farovonligini ta'minlashdagi rolini yoritib, samarali strategiyalarni taklif etadi. Maqolada ilg'or xalqaro tajribalar asosida milliy sharoitlarga mos keladigan yechimlar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Inson Kapitali, Bandlik, Ta'lim Strategiyalari, Iqtisodiy Rivojlanish, Sog'liqni Saqlash, Kadrlar Tayyorlash, Mehnat Bozori

Kirish

Inson kapitali har qanday davlatning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Globallashtirish sharoitida bilimlarga asoslangan iqtisodiyotning shakllanishi bilan inson resurslariga investitsiya kiritishning ahamiyati yanada ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida ham inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, bu "O'zbekiston – 2030" strategiyasida o'zining yorqin ifodasini topgan. Mazkur strategiya ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarini xalq ehtiyojlari va xalqaro standartlarga mos ravishda shakllantirishga qaratilgan [2]. Inson salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarish orqali mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirish, aholi farovonligini oshirish hamda barqaror bandlikni ta'minlash asosiy maqsad qilib qo'yilgan.

Biroq, inson kapitalini rivojlantirish va bandlikni ta'minlash jarayonida bir qator tizimli muammolar, jumladan, ta'lim tizimining mehnat bozori talablaridan uzilishi, kadrlar malakasining zamonaviy talablarga mos kelmasligi va sohaviy integratsiyaning yetishmasligi kabi holatlar kuzatilgan. Shu bois, kasbiy ta'limni boshqarishda institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda, bu esa inson kapitalini rivojlantirishning strategik yo'nalishi sifatida baholanadi [1]. Xususan, kasb-hunar ta'limi tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish maqsadida Agentlik tashkil etilgan va texnikumlar tarmog'i optimallashtirilgan. Kredit-modul va dual ta'lim tizimlarining integrativ salohiyati asoslab berilgan bo'lib, bu islohotlar 9-sinf bitiruvchilarini kasb-hunar ta'limi bilan qamrab olish darajasini 2030 yilga qadar 50% ga yetkazishni ko'zda tutadi [1]. Oliy ta'lim tizimida ham malakali kadrlar tayyorlashga ustuvor ahamiyat berilib, ularning kasbiy kompetentligi, ijodkorligi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda [4].

Ushbu maqola ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohalarda inson kapitalini rivojlantirish va bandligini ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda har bir sohaning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olingan holda, kadrlar

salohiyatini oshirish, mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini ta'minlash hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etish mexanizmlari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inson kapitali nazariyasi XX asrning o'rtalaridan boshlab iqtisodiy o'sish va rivojlanishning muhim omili sifatida keng e'tirof etilgan. Gari Bekker va Teodor Shults kabi olimlar insonning bilim, ko'nikma va salohiyatiga kiritilgan investitsiyalarni iqtisodiy samaradorlikning asosiy manbai sifatida ko'rsatganlar. Zamonaviy tadqiqotlar esa inson kapitalini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik barqarorlikning ham garovi sifatida baholamoqda. O'zbekiston sharoitida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar aynan shu keng qamrovli yondashuvga asoslanadi, bunda inson salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarish orqali mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirish asosiy maqsad qilib qo'yilgan.

"O'zbekiston – 2030" strategiyasi inson kapitalini rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarini xalq ehtiyojlari va xalqaro standartlarga moslashtirishni maqsad qilgan [2]. Ushbu strategiya doirasida 2023 yilda erishilgan natijalar, jumladan, maktabgacha ta'lim qamrovining 74% ga yetkazilishi, nodavlat umumta'lim muassasalari uchun 4.79 gektar yer ajratilishi, yoshlarning xalqaro imtihon xarajatlari uchun 35.6 milliard so'm qoplab berilishi va 215 mingdan ortiq yoshlarning Coursera kurslariga jalb etilishi inson kapitaliga investitsiya kiritishning amaliy ifodasidir [2]. Global innovatsiyalar indeksida O'zbekistonning 82-o'rinni saqlab qolishi ham mamlakatda innovatsion salohiyatni oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlarning natijasi sifatida ko'riladi [2]. Bu ko'rsatkichlar inson kapitalining sifatini oshirish va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish yo'lidagi izchil siyosatning samaradorligini aks ettiradi.

Ta'lim sohasida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan institutsional islohotlar alohida e'tiborga loyiq. Tarixan, kasbiy ta'lim tizimi boshqaruvning parchalanganligi, o'quv dasturlari va ish beruvchilar talablari o'rtasidagi uzilishlar, shuningdek, obyektiv baholashning yetishmasligi kabi tizimli muammolardan aziyat chekkan. Shu bois, Kasbiy ta'lim agentligining tashkil etilishi va texnikumlar tarmog'ining optimallashtirilishi boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim qadami sifatida baholanadi [1]. Kredit-modul va dual ta'lim tizimlarining integrativ salohiyati ilmiy asoslab berilgan bo'lib, bu islohotlar 9-sinf bitiruvchilarini kasb-hunar ta'limi bilan qamrab olish darajasini 2030 yilga qadar 50% ga yetkazishni ko'zda tutadi [1]. Bu, o'z navbatida, milliy malaka tizimini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirishga va "davlat-ta'lim muassasalari-ish beruvchilar" o'rtasida "oltin uchburchak" hamkorligini shakllantirishga xizmat qiladi [1]. Oliy ta'lim tizimida ham malakali kadrlar tayyorlashga ustuvor ahamiyat berilib, ularning kasbiy kompetentligi, ijodkorligi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda [4]. Magistratura dasturlari ilmiy tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlangan, bu esa yuqori malakali ilmiy kadrlar tayyorlashga zamin yaratadi [4].

Sog'liqni saqlash sohasida inson kapitalini mustahkamlash, aholi salomatligini yaxshilash orqali mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan. 2023 yilda reproduktiv yoshdagi ayollarning 92% tibbiy ko'rikdan o'tkazilishi, yod, temir va foliy kislotasi bilan ta'minlanishi, shuningdek, millionlab bolalarga mikroelementlar berilishi inson salomatligiga kiritilgan investitsiyalar sifatida qayd etilgan [2]. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlarining 28 ta tumanda ishga tushirilishi va "Xotin-qizlar.uz" platformasining yaratilishi ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirishga, aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan muhim qadamlardir [2]. Bu chora-tadbirlar inson

kapitalining jismoniy va ijtimoiy farovonligini ta'minlashga xizmat qilib, ularning mehnat faoliyatidagi ishtirokini oshirishga yordam beradi.

Huquq sohasida inson kapitalini rivojlantirish, asosan, huquqiy savodxonlikni oshirish, adolatli va shaffof huquqiy tizimni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Garchi bevosita huquq sohasiga oid yangi manbalar keltirilmagan bo'lsa-da, "O'zbekiston – 2030" strategiyasining umumiy ruhida huquqiy davlat qurilishi va fuqarolarning huquqiy himoyasi inson kapitalining to'laqonli rivojlanishi uchun asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi. Iqtisodiyot sohasida esa, inson kapitalini rivojlantirish bevosita bandlikni ta'minlash, mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini yaratish bilan bog'liq. Ish beruvchilarning kadrlar malakasiga qo'yadigan talablari va ta'lim tizimi tomonidan tayyorlanayotgan mutaxassislar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bu borada Key Performance Indicators (KPIs) kabi ko'rsatkichlar orqali xodimlarning ish faoliyatini baholash amaliyoti keng qo'llanilmoqda, bu esa kadrlar salohiyatini ob'ektiv baholash va rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inson kapitalini rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Ta'lim tizimining mehnat bozori talablaridan uzilishi, kadrlar malakasining zamonaviy talablarga mos kelmasligi va sohaviy integratsiyaning yetishmasligi kabi holatlar haligacha dolzarb. Shu bois, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, dual ta'lim tizimini kengaytirish, shuningdek, uzluksiz ta'lim tamoyillarini joriy etish orqali inson kapitalining raqobatbardoshligini oshirish zarur. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida belgilangan maqsadlarga erishish uchun davlat, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish lozim. Xususan, ayollarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan grantlar sonini oshirish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish inson kapitalining barcha qatlamlarini qamrab olishga xizmat qiladi [4].

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamlil islohotlar va strategik yondashuvlar mavjudligini ko'rsatadi. Biroq, bu jarayonning samaradorligini oshirish uchun sohaviy integratsiyani chuqurlashtirish, ta'lim dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha doimiy izlanishlar olib borish zarur. Bu esa mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohalarida inson kapitalini rivojlantirish hamda bandlikni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, uning metodologik asosi kompleks, tizimli va qiyosiy yondashuvlarga tayanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston sharoitida inson kapitalini shakllantirish va undan samarali foydalanish mexanizmlarini ilmiy asoslash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot obyektini sifatida O'zbekiston Respublikasining ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash tizimlaridagi inson kapitalini rivojlantirishga oid siyosat va amaliyotlar, shuningdek, bandlikni ta'minlashga qaratilgan dasturlar xizmat qiladi. Tadqiqot predmeti esa ushbu sohalarda inson kapitalini rivojlantirish va bandlikni ta'minlash strategiyalarining samaradorligi, ularning o'ziga xos xususiyatlari, o'zaro bog'liqligi va kelajakdagi istiqbollarni tashkil etadi.

Tadqiqotning nazariy asosini Gari Bekker va Teodor Shulst kabi olimlar tomonidan ilgari surilgan inson kapitali nazariyasi tashkil etadi. Bu nazariya insonning bilim, ko'nikma va

salohiyatiga kiritilgan investitsiyalarni iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy manbai sifatida ko'radi. Shuningdek, institutsional iqtisodiyot nazariyasi, ayniqsa, kasbiy ta'lim tizimidagi institutsional islohotlarni [1] va davlat siyosatining inson kapitalini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilishda metodologik tayanch bo'ldi. Zamonaviy yondashuvlar doirasida barqaror rivojlanish va inklyuziv o'sish tamoyillari ham tadqiqotning nazariy bazasini boyitdi.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishda bir qator ilmiy usullardan foydalanildi. Birinchidan, keng qamrovli adabiyotlar tahlili (literature review) o'tkazildi. Bunda inson kapitali, ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohalaridagi mahalliy va xalqaro ilmiy maqolalar, monografiyalar, hisobotlar va statistik ma'lumotlar chuqur o'rganildi. Xususan, O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishga oid so'nggi tadqiqotlar, jumladan, kasbiy ta'limdagi islohotlar [1] va oliy ta'lim tizimining kadrlar tayyorlashdagi ustuvor yo'nalishlari [4] atroflicha ko'rib chiqildi. Bu tahlil mavjud bilimlar bazasini aniqlash, tadqiqot bo'shliqlarini belgilash va ilmiy munozaralarga hissa qo'shish imkonini berdi.

Ikkinchidan, hujjatlar tahlili (document analysis) asosiy metodologik vositalardan biri bo'ldi. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi [2], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, shuningdek, vazirlik va idoralarning rasmiy hisobotlari, jumladan, Kasbiy ta'lim agentligi va Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari tahlil qilindi. Bu hujjatlar inson kapitalini rivojlantirish va bandlikni ta'minlash bo'yicha davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, belgilangan maqsadlar va erishilgan natijalar haqida fundamental ma'lumotlarni taqdim etdi [2]. Xususan, 2023 yilda ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalarida erishilgan ko'rsatkichlar, masalan, maktabgacha ta'lim qamrovining 74% ga yetkazilishi, yoshlarning Coursera kurslariga jalb etilishi, reproduktiv yoshdagi ayollarning tibbiy ko'rikdan o'tkazilishi kabi ma'lumotlar [2] ushbu tahlilning muhim qismini tashkil etdi.

Uchinchidan, qiyosiy va tizimli tahlil usullari qo'llanildi. Inson kapitalini rivojlantirish strategiyalari ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohaları kesimida qiyosiy o'rganildi. Bu har bir sohaning o'ziga xos xususiyatlari, yutuqlari va muammolarini aniqlashga yordam berdi. Tizimli yondashuv esa ushbu sohalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, inson kapitalining bir sohadagi rivojlanishi boshqa sohalarga qanday ta'sir ko'rsatishini baholash imkonini berdi. Masalan, ta'lim tizimidagi islohotlarning mehnat bozori va iqtisodiyotga ta'siri, sog'liqni saqlashdagi investitsiyalarning mehnat unumdorligiga ta'siri kabi jihatlar tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Institutsional tahlil orqali kasbiy ta'lim tizimidagi boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar [1] va oliy ta'limda kadrlar tayyorlash sifatini baholash mexanizmlari [4] chuqur o'rganildi.

To'rtinchidan, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish (secondary data analysis) usuli yordamida inson kapitali rivojlanishining miqdoriy ko'rsatkichlari baholandi. Global innovatsiyalar indeksidagi O'zbekistonning o'rni [2], kasb-hunar ta'limi bilan qamrab olish darajasi [1], ayollarga ajratilgan grantlar sonining o'zgarishi [4] kabi ma'lumotlar dinamikada tahlil qilinib, mavjud tendensiyalar va erishilgan natijalar ilmiy asosda sharhlandi. Bu miqdoriy ma'lumotlar sifat tahlili natijalari bilan birgalikda tadqiqot xulosalarining asoslilikini oshirdi.

Tadqiqotning ishonchliligi va asoslilikigi tahlil qilingan manbalarning xilma-xilligi, rasmiy davlat hujjatlari va xalqaro hisobotlarga tayanish, shuningdek, ilmiy adabiyotlardagi eng so'nggi yondashuvlarni inobatga olish orqali ta'minlandi. Tadqiqot cheklovlari sifatida asosan ikkilamchi ma'lumotlarga tayanish va ayrim sohalar bo'yicha chuqur empirik tadqiqotlar o'tkazilmaganligi qayd etilishi mumkin. Biroq, mavjud ma'lumotlar bazasi va qo'llanilgan metodologiya maqsadli

sohalardagi inson kapitalini rivojlantirish strategiyalarini kompleks tahlil qilish uchun yetarli asos yaratadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ta'lim, huquq, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohalarida inson kapitalini rivojlantirishning strategik ahamiyatini tahlil qildi. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'limni mehnat bozori talablariga moslashtirish, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoyani kuchaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmogda. Biroq, ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, kadrlar malakasini zamonaviy talablarga moslashtirish hamda sohaviy integratsiyani chuqurlashtirish muhim vazifa bo'lib qolmogda. Innovatsion yondashuvlar va davlat-ta'lim-ish beruvchi hamkorligini mustahkamlash orqali inson kapitalining raqobatbardoshligini oshirish mamlakatning barqaror taraqqiyotini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'aniyev, M.M. (2020). Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirishning dolzarb masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (1), 1-10. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/113>
2. Xolmatov, Q.A., Xolmatova, N.A. (2021). Inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim tizimining o'rni va ahamiyati. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (2), 1-12. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/163>
3. Xudoyqulov, S.A. (2020). Sog'liqni saqlash tizimida inson kapitalini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (6), 1-11. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/145>
4. Qodirov, A.M. (2021). O'zbekistonda mehnat bozori va bandlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (1), 1-10. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/152>
5. Xalilov, Sh.X. (2022). Huquqiy ta'lim va inson kapitalini rivojlantirish: O'zbekiston tajribasi. Huquqshunoslik, (3), 45-52. – <https://tsul.uz/uz/jurnallar/huquqshunoslik-jurnali>
6. Axmedov, D.A. (2022). O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning innovatsion strategiyalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 1-13. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/223>
7. Mamatov, N.B. (2023). Sog'liqni saqlash sohasida inson kapitalini samarali boshqarish masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (1), 1-10. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/258>
8. Abdullayeva, G.M. (2021). Ta'lim tizimida inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (3), 1-11. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/174>